

ENSAMMA MÄNNISKOR

Antagligen dog Richard Yates som en besviken man. 35 år gammal hade han debuterat med romanen *Revolutionary Road*, som fick ett överväldigande mottagande av kritiker och författare – Tennessee Williams fastslog att den var "ett mästerverk", Kurt Vonnegut jämförde den med *Den store Gatsby*, Richard Ford har kallat den en god vän – men några större läsarskaror hittade aldrig fram till den. Det gick inte bättre med de åtta andra böcker han skrev. "Jag hade oturen att skriva min bästa bok först", sade han i en intervju. Under flera år satt han i Hollywood och skrev filmmanus, på beställning, utan att något av dem kom att filmas. (Det var en period av hans liv som han undvek att tala om.) Under åtta månader skrev han alla tal åt justitieminister Robert Kennedy; sedan sköts presidenten och efter regeringsombildningen hade han inte längre något jobb i Vita huset. Han hade, som man säger, problem med spriten. (Den roman han arbetade med under sina sista år, men som han aldrig fick färdig, handlade om den perioden av hans liv.) Han var gift två gånger, skild båda gångerna, och hade länge ingen kontakt med sina tre döttrar. Han levde ensam, flyttade ofta, runt om i USA, och tycks för det mesta ha bott i tvårumslägenheter där han bara använde det ena rummet: där skrev han, läste, lyssnade på radio, sov. Han var alkoholist, rökte sextio cigaretter om dagen, åt periodvis för lite eller inget alls. Några gånger var han inlagd på psykiatrisk klinik. I den sista intervjun, tre veckor före hans död, i brittiska *Independent*, är han fjättrad vid en syrgastub på grund av det emfysem som plågat honom i tio års tid. Han frambringar sina dagar i Tuscaloosa, Alabama, där han undervisar i litteratur och kämpar med sin roman. Han fnyser åt att kallas realist, säger att han avskyr termen, tillägger: "All fiktion är fylld av teknik. Det är löjligt att kalla en teknik mer realistisk än en annan." Artikelförfattaren Scott Bradfield får ett gott

råd på vägen, som ett slags avsked: "Berätta bara vad som hände, och vad du såg, och nöj dig med det. Och smeta för guds skull inte ner det med en massa känslor."

Richard Yates var besviken, men beklagade sig inte. Andre Dubus, hans lärjunge och vän, konstaterar i en essä att Richard Yates var den ende författare han kände som aldrig talade om pengar. I intervjuer är han rättfram, arg, rolig, sarkastisk, han har intressanta saker att säga om egna och andras böcker – vilket säkert skaffade honom både vänner och ovänner – men av bitterhet, eller gnäll, inte ett spår. Många har vittnat om hans vänlighet, hans omtänksamhet, och stil – aldrig utan slips – även om hans supande självfallet ställde till det för honom. Få personer torde ha varit bättre rustade att möta detta livets alla jävligheter.

För det var det han skrev om, gång på gång. Hans värld är dystert, svår att leva i.

Revolutionary Road är romanen om April och Frank Wheeler som bor i en närmast viktlös villaförort i västra Connecticut, år 1955. De är unga och vackra och alls inte obegåvade, de smider planer för framtiden för de vill ha ut mer av livet än detta, men steg för steg låter författaren deras tillvaro spricka i sömmarna för att till sist rämna – och det utan att vi, eller de, riktigt förstår hur det gick till. För det är ingens fel, och det är definitivt inte ondska eller ens elakhet som får dem att göra vad de gör mot varandra och andra, inte heller kan det skyllas på någon annan. Alla dessa mänskliga svagheter vi kan känna igen hos oss själva – fåfänga, högmod, självupptagenhet – ställer Yates upp till beskådan, lyckligtvis på ett visst avstånd, om än intill det outhärdligas gräns. Som på romanens första sidor, när det går upp för April och Frank, och för läsaren, lite tidigare, att teaterföreställningen de lagt ned så mycket arbete på, satt

sådana förhoppningar till, ska sluta i katastrof: "När ridån gick ner var det en välgärning."

Det är inte det att April och Frank Wheeler inte talar med varandra. För det gör de, om allt; de säger vad de uppfattar vara sant och riktigt, öser ur sig, men de talar hela tiden förbi varandra, får ingen kontakt, kommunicerar inte. De är ensamma. Det är människor alltid i Yates berättelser. Hans nästa bok, en novellsamling, fick titeln *Eleven Kinds of Loneliness*.

Sedan Richard Yates död 1992 har flera av hans romaner kommit i nytryck och nu finns också, för första gången, alla hans noveller samlade i en vackert inbunden volym, *The Collected Stories of Richard Yates* (Henry Holt) som bemötts med ett stort antal essäer, också kritiska, samt en fullpoängare i *Uncut*, en tidskrift som annars skriver om rockmusik och film. Såsom Richard Russo understryker i sitt förord handlar dessa noveller allt som oftast om drömmar, men det är små drömmar, rimliga drömmar, där misslyckandet blir så mycket större, besvikelsen så mycket värre, eftersom ingen väntat sig annat än framgång. Grace tar ett bad, torkar långsamt sitt hår, sätter på sig sin nyinköpta negligé och så inväntar hon sin tilltänkta, kvällen före bröllopet. Leon Sober, som skrivit men inte publicerat nio romaner, drömmer om en egen krönika med bildbyline i en liten fackföreningstidning och sliter kvällar och nätter för att få den första krönikan klar. Helen Grove drömmer om sitt genombrott som skulptör nu när hon fått en beställning på en byst av president Roosevelt och själv ska få äran att överlämna den till honom. Att kvällen blir misslyckad, krönikorna ett fiasko, överlämnandet av bysten en pinsamhet beror inte på andras illvilja, det beror på att de missbedömt situationen, tagit sig vatten över huvudet, inte begripit bättre.

Richard Yates kan knappast kallas hårdkokt, Hemingway var ingen husgud (annat än i ungdomen). Här finns inga hemligheter

under ytan, inget outtalat centrum kring vilken berättelsen rör sig. Författaren tar in hela scenen, blottlägger sammanhanget, vänder inte ens bort blicken när det är som värst – även om han av barmhärtighet, eller vad det nu är, kan avhandla det smärtsammaste ögonblicket med två korta meningar, som när Helen Grove till sist får överlämna sin lilla byst till presidenten: "Det tog inte lång stund. Varken några journalister eller fotografer var närvarande."

Hans stil är enkel, nästan genomskinlig, avskalad på allt som kan misstänkas vara utsmyckning – det är en författare som avskyr alla tricks – men där Hemingway håller sina personer på armlängds avstånd, ligger Yates tätt intill dem. Hemingway kan bli sentimental, Yates blir det aldrig. Han skriver om det som är, funderar inte på varför det blev som det blev eller hur det kunde ha varit.

I hans noveller sker ingen rening, inget uppvaknande. Ingen lär sig något. Livet fortsätter som förut, obönhörligt. Och här finns definitivt inga tigerjägare, inga boxare eller vagabonder; Yates hjältar arbetar på kontor, kör taxi, gifter sig och får barn. De åker inte ens ut och fiskar.

Självfallet finns också det utsagda, men det är när inga ord mer behövs, eller kan sägas. Grace säger med ett trött leende till sin blivande, överförfriskade man – som förvånat betraktar hennes negligé och undrar om hon tänker gå och lägga sig – säger att javisst, oroa dig inte, jag kommer till tåget, imorron bitti, klockan nio, och så slutar novellen: hon vet vad som väntar, vi vet vad som väntar. Det är som kvällen före en avrättning. Dan Rosenthal försvinner mot piren, uppslukas långsamt av skuggan, utan att ha avslöjat vad han känner och hur hans liv har förändrats, medan Bill Grove står kvar vid relingen och för en gångs skull håller tyst när han bör göra det.

Författaren vet definitivt när han ska hålla tyst. Han vet vad han ska låta vara kvar, vilka detaljer som talar till en läsare. Vi får några skärvor ur någons liv, men de är utvalda

med precision och fingertoppskänsla. När Richard Yates med så få drag förmår hålla en person eller en scen kvar i läsarens minne är det antagligen detta som är hans hemlighet. Denna tekniska skicklighet och hans allvar. Det här är på riktigt. Det är dystert, men aldrig tråkigt; känsligt, men aldrig jolmigt.

Ska man jämföra honom med andra ligger de yngre författare som hyllat honom som en föregångare nära till hands – Andre Dubus, Richard Ford, Tobias Wolff, Richard Russo med flera – och visst finns där likheter i både motiv och teknik, fast också betydande olikheter. Kanske man skulle kunna säga att Yates är mer konventionell i sin stil, många gånger tekniskt enklare, nästan förrädiskt enkel. Hans svärta är större. Avståndet till de personer han berättar om är kortare, svalkan mindre (med undantag för Andre Dubus, som å andra sidan inte är så skoningslös i sin syn på människans belägenhet).

Richard Yates brukade på frågan om favoritförfattare alltid framhålla Gustave Flaubert och F Scott Fitzgerald som förebilder, *Den store Gatsby* som romanen han lärde sig hantverket av: ett mirakel vad gäller talang, samtidigt en teknisk triumf "som antyder åtminstone ett hopp om att man ska kunna lista ut hur det är gjort" (som han en gång uttryckte det i en artikel i New York Times Book Review). Vad han gillade med båda författarna var att ondskan aldrig personifieras, att läsaren inte slipper undan så lätt. Han framhöll Flauberts skickliga balansgång mellan det ödesbestämda och det komiska, Fitzgeralds friskhet och elegans. Själv är Yates mer ödesbestämd än komisk, och han skriver inte så vackert som Fitzgerald.

Men han läste och lärde, öste sedan ur eget liv. Här finns den ensamstående modern, den misslyckade skulptrisen, som dricker för mycket, pratar för mycket, inte får någon ordning på sitt liv. Här finns syskonen som växer upp utan en far och har så svårt att nå fram till varandra, fast de inget hellre vill.

Här finns den vuxne mannen som försörjer sig på att skriva reklamtexter, eller filmmanus i Hollywood, och som också han dricker för mycket, inte lyckas hålla ihop sitt äktenskap, inte lyckas skriva den där boken han borde skriva - och när han gör det, vid 35 års ålder, då säljer den inte och han tvingas återgå till brödskrivandet. Här finns erfarenheterna från kriget, Europa, sanatorierna. Allt detta är bitar ur Yates egen historia.

Fast han gör något med perspektivet som får oss att se saker vi annars inte skulle upptäcka. Sonen berättar moderns historia, en kvinna betraktar sin man, en kollega till den misslyckade författaren. Bob Prentice möter Bernie Silver i en av Yates mest uppmärksammade noveller, "Builders", och det är, misstänker jag, tack vare att vi får se Bernie på ett visst avstånd som gör att vi inte skrattar åt hans vilda dröm, endast ler igenkännande, för någon gång har väl de flesta av oss drömt om att få spela hjälte i vår egen berättelse. När Yates låter Susan Clark betrakta sin man, i novellen "A Natural Girl", och hon plötsligt ser honom i all hans skröplighet - hans för långa grå hår, det vita skägget som vanpryder hans ansikte, dessa spinkiga ben, detta vilda skratt - då är det inte bara ett elakt porträtt av författaren själv, utan ett porträtt av alla löftesrika män som gått från begåvning till uppblåsthet. Han begriper naturligtvis ingenting när hon säger att nej, det blir inte bättre, det finns ingen fortsättning för oss; hon tar flickan och reser hem till pappa och mamma.

Richard Yates kan vara lika infernalisk i sin skildring av manlig fåfänga som han kan vara ömsint i sin skildring av barn, som trots allt överlever, och av kvinnor, som ofta begriper bättre än sina män, även om de inte alltid orkar lösgöra sig ur den tvångströja som hos Yates alltid är familjen - inte arbetet, inte samhället. Och, det bör väl sägas, som också kan vara både rolig och ironisk, även om

ironin är av det mjuka slaget: "Hon trodde på överklassen,
fast ingenting talar för att överklassen skulle tro på henne."

Anders Sundelin

Svenska Dagbladet 27/9 2003